INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №5 (2026). MAY
innovativepublication.uz

AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH YO‘LLARI

DTPI Iqtisodiyot yonalishi 1i 22 guruh talabasi
Bozorov Behruz Anvarjon og'li

Annotatsiya. Aholi daromadlarini barqaror oshirish hamda kambag‘allik darajasini pasaytirish masalasi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda kambag‘allikni qisqartirishning institutsional, iqtisodiy va demografik determinantlari kompleks tahlil qilinib, mehnat bozori transformatsiyasi, tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, inson kapitalini rivojlantirish va hududiy iqtisodiy differensiallashuvni muvozanatlashtirish mexanizmlarining amaliy samaradorligi yoritilgan. Daromadlar stratifikatsiyasi hamda iste’mol xarajatlari dinamikasi asosida aholi farovonligining integral indikatorlari statistik-uslubiy jihatdan baholangan. Bandlikni diversifikatsiyalash, mikroiqtisodiy faollikni rag‘batlantirish, innovatsion ishlab chiqarish zanjirlarini kengaytirish va moliyaviy inklyuzivlikni kuchaytirish orqali ijtimoiy vulnerabellikni minimallashtirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari kambag‘allikni qisqartirish strategiyalarini shakllantirishda fiskal instrumentlar, manzilli ijtimoiy himoya tizimi hamda hududiy rivojlanish dasturlarining o‘zaro integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. Shuningdek, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish hamda yuqori daromad generatsiyasini ta’minlovchi mexanizmlar ijtimoiy barqarorlik va makroiqtisodiy muvozanatning muhim omili sifatida tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: kambag‘allik, aholi daromadlari, bandlik siyosati, inson kapitali, fiskal instrumentlar, ijtimoiy himoya, iqtisodiy stratifikatsiya, moliyaviy inklyuzivlik, tadbirkorlik faoliyati, hududiy rivojlanish, mehnat bozori, iqtisodiy transformatsiya, farovonlik indikatorlari, daromad differensiallashuvi, makroiqtisodiy barqarorlik.

Аннотация.Вопрос устойчивого повышения доходов населения и снижения уровня бедности рассматривается как одно из приоритетных направлений современной социально-экономической политики. В исследовании проведён комплексный анализ институциональных, экономических и демографических детерминант сокращения бедности, а также раскрыта практическая эффективность механизмов трансформации рынка труда, поддержки субъектов предпринимательства, развития человеческого капитала и сбалансирования региональной экономической дифференциации. На основе стратификации доходов и динамики потребительских расходов статистико-методологически

оценены интегральные показатели благосостояния населения. Обоснованы возможности минимизации социальной уязвимости посредством диверсификации занятости, стимулирования микроэкономической активности, расширения инновационных производственных цепочек и усиления финансовой инклюзивности. Результаты исследования показывают, что при формировании стратегий сокращения бедности важное значение имеет интеграция фискальных инструментов, системы адресной социальной защиты и программ регионального развития. Также механизмы эффективного использования экономических ресурсов и обеспечения генерации высоких доходов охарактеризованы как важный фактор социальной стабильности и макроэкономического равновесия.

Ключевые слова: бедность, доходы населения, политика занятости, человеческий капитал, фискальные инструменты, социальная защита, экономическая стратификация, финансовая инклюзивность, предпринимательская деятельность, региональное развитие, рынок труда, экономическая трансформация, показатели благосостояния, дифференциация доходов, макроэкономическая стабильность

Abstract.

The issue of sustainably increasing household incomes and reducing poverty is interpreted as one of the priority directions of modern socio-economic policy. The study provides a comprehensive analysis of the institutional, economic, and demographic determinants of poverty reduction, highlighting the practical effectiveness of labor market transformation, support for entrepreneurial entities, human capital development, and mechanisms for balancing regional economic differentiation. Based on income stratification and the dynamics of consumer expenditures, integral indicators of population welfare were statistically and methodologically evaluated. The possibilities of minimizing social vulnerability through employment diversification, stimulation of microeconomic activity, expansion of innovative production chains, and strengthening financial inclusiveness are substantiated. The research findings demonstrate that the integration of fiscal instruments, targeted social protection systems, and regional development programs plays a significant role in shaping poverty reduction strategies. Furthermore, mechanisms ensuring the efficient use of economic resources and the generation of high incomes are characterized as important factors of social stability and macroeconomic balance.

Keywords: poverty, household income, employment policy, human capital, fiscal instruments, social protection, economic stratification, financial inclusion, entrepreneurial activity, regional development, labor market, economic transformation, welfare indicators, income differentiation, macroeconomic stability..

Kirish

Global iqtisodiy transformatsiyalar, demografik siljishlar hamda mehnat bozori kon'yunkturasidagi keskin o'zgarishlar sharoitida kambag'allik muammosi inson taraqqiyotiga tahdid soluvchi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy fenomen sifatida namoyon bo'lmoqda. Daromadlar differensiallashuvining ortishi, iste'mol imkoniyatlaridagi nomutanosiblik, hududlararo iqtisodiy tafovutlarning chuqurlashuvi va norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi aholining turmush farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy himoya instrumentlarining samaradorligini oshirish, aholi daromadlarini diversifikatsiyalash hamda iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi davr iqtisodiy siyosatining strategik ustuvorliklaridan biri hisoblanadi.

Kambag'allik darajasi nafaqat aholi daromadlari hajmi bilan, balki inson kapitalining rivojlanganlik darajasi, sifatli ta'lim va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati, mehnat unumdorligi hamda iqtisodiy infratuzilmaning holati bilan ham uzviy bog'liqdir. Shu jihatdan daromadlarni oshirish masalasi kompleks iqtisodiy yondashuvni, hududiy rivojlanish strategiyalarini va institutsional mexanizmlarning integratsiyalashgan tizimini talab etadi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, zamonaviy kasb-hunar kompetensiyalarini shakllantirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish hamda investitsion muhitni yaxshilash orqali yuqori daromad manbalarini yaratish imkoniyatlari kengaymoqda.

Adabiyotlar sharhi

Kambag'allikni qisqartirish va aholi daromadlarini oshirish masalalari iqtisodiy nazariya hamda amaliy iqtisodiyot yo'nalishida keng tadqiq etilgan fundamental muammolardan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiy tafakkurida kambag'allik fenomeni dastlab klassik iqtisodiyot vakillari tomonidan mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish omillari va daromadlar taqsimoti bilan bog'liq holda talqin etilgan. A. Smit va D. Rikardo iqtisodiy tengsizlikning shakllanishida ishlab chiqarish resurslari va bozor munosabatlarining roliga alohida e'tibor qaratgan bo'lsa, T. Maltus kambag'allikning demografik determinantlarini ilmiy jihatdan asoslashga harakat qilgan.

Keyingi davr iqtisodiy tadqiqotlarida kambag‘allik tushunchasi ko‘p o‘lchovli ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etila boshladi. A. Sen tomonidan ilgari surilgan “capability approach” konsepsiyasi insonning real iqtisodiy imkoniyatlari va funksional salohiyatini kambag‘allikni baholashning asosiy mezoni sifatida izohlab berdi. Ushbu metodologik yondashuv daromad miqdoridan tashqari ta’lim, sog‘liqni saqlash, bandlik va ijtimoiy integratsiya omillarining ham ustuvor ahamiyatini namoyon etdi. J. Stiglitz, P. Krugman va J. Sachs tadqiqotlarida global iqtisodiy nomutanosiblik, institutsional zaiflik va moliyaviy inklyuzivlik darajasi kambag‘allik dinamikasiga ta’sir etuvchi asosiy determinantlar sifatida tahlil qilingan.

Xalqaro moliyaviy institutlar, xususan, World Bank hamda United Nations Development Programme tomonidan olib borilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarda kambag‘allikni qisqartirishning asosiy instrumentlari sifatida bandlikni kengaytirish, inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish, ijtimoiy himoya tizimini transformatsiyalash va hududiy iqtisodiy rivojlanishni muvozanatlashtirish mexanizmlariga ustuvorlik berilgan. Ayniqsa, “inclusive growth” modeli iqtisodiy o‘sish natijalaridan aholining barcha qatlamlari teng manfaatdor bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan konseptual yondashuv sifatida shakllangan.

MDH davlatlari iqtisodchi olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kambag‘allikning postsotsialistik iqtisodiy tizimga xos xususiyatlari, daromadlar stratifikatsiyasi hamda mehnat migratsiyasining ijtimoiy farovonlikka ta’siri atroflicha tahlil etilgan. Ushbu tadqiqotlarda norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi, hududlararo iqtisodiy tafovutlar va mehnat bozoridagi strukturaviy nomutanosibliklar kambag‘allikning asosiy omillari sifatida tavsiflanadi.

O‘zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarda kambag‘allikni qisqartirishning milliy modeli, aholi daromadlarini oshirishning institutsional asoslari hamda hududiy rivojlanish strategiyalarining samaradorligi keng yoritilgan. Respublika iqtisodiy adabiyotlarida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, o‘zini o‘zi band qilish mexanizmlarini takomillashtirish, kasb-hunar kompetensiyalarini shakllantirish hamda mikroiqtisodiy faollikni rag‘batlantirish orqali daromad generatsiyasini kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, manzilli ijtimoiy himoya dasturlari va subsidiyalash mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi yuzasidan qator ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Metodologiya

Tadqiqot metodologiyasi aholi daromadlarini oshirish orqali kambag‘allikni qisqartirishning nazariy hamda amaliy mexanizmlarini kompleks iqtisodiy tahlil

qilishga yo‘naltirilgan ilmiy yondashuvlar tizimiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash, daromadlar differensiallashuvi hamda kambag‘allik indikatorlari dinamikasini baholash maqsadida zamonaviy iqtisodiy-statistik va analitik metodlardan foydalanildi.

Ilmiy tadqiqotning konseptual asosini institutsional iqtisodiyot, farovonlik iqtisodiyoti, inson kapitali nazariyasi hamda inklyuziv iqtisodiy o‘sish konsepsiyalari tashkil etadi. Ushbu metodologik paradigma doirasida kambag‘allik nafaqat daromadlar yetishmovchiligi, balki iqtisodiy imkoniyatlar, ijtimoiy resurslar va bandlik salohiyatining cheklanganligi bilan tavsiflanadigan ko‘p o‘lchovli fenomen sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot davomida analiz va sintez, induktiv hamda deduktiv yondashuvlar asosida aholi daromadlari tarkibi, bandlik darajasi, iste’mol xarajatlari va hududiy iqtisodiy tafovutlarning kambag‘allik darajasiga ta’siri tizimli ravishda o‘rganildi. Komparativ tahlil usuli yordamida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag‘allikni qisqartirish strategiyalarining samaradorligi qiyosiy jihatdan baholandi. Iqtisodiy-statistik metodlar asosida daromadlar stratifikatsiyasi, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hamda ijtimoiy himoya dasturlarining natijadorligi bo‘yicha empirik ma’lumotlar qayta ishlanib, ularning o‘zaro korelyatsion bog‘liqligi aniqlandi.

Natijalar

Tadqiqot jarayonida aholi daromadlarini oshirish va kambag‘allikni qisqartirish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning iqtisodiy mohiyati kompleks tahlil qilinib, daromad generatsiyasining barqaror mexanizmlari ijtimoiy farovonlikni ta’minlashning asosiy omillaridan biri ekanligi aniqlandi. Olib borilgan iqtisodiy-statistik kuzatuvlar natijasida bandlik darajasining oshishi hamda mikro va kichik biznes faoliyatining kengayishi aholi real daromadlarining o‘sishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tahlillar davomida hududiy iqtisodiy differensiallashuv darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda kambag‘allik indikatorlari ham nisbatan yuqori ekanligi kuzatildi. Ayniqsa, ishlab chiqarish infratuzilmasi yetarli rivojlanmagan hududlarda mehnat unumdorligining pastligi va norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi daromadlar stratifikatsiyasini kuchaytiruvchi determinant sifatida namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, kasb-hunar kompetensiyalarini rivojlantirish hamda innovatsion iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish aholining iqtisodiy faolligini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan.

1-jadval

Aholi daromadlari va kambag‘allik darajasining yillik dinamikasi

Yillar	O‘rtacha oylik daromad (ming so‘m)	Bandlik darajasi (%)	Kambag‘allik darajasi (%)	Real daromad o‘sishi (%)
2020	2450	67.8	17.4	101.2
2021	2860	69.1	16.1	103.8
2022	3320	70.6	14.8	105.1
2023	3890	72.4	13.2	106.7
2024	4510	74.3	11.6	108.4

Jadval ma’lumotlari aholi real daromadlarining yildan-yilga ortib borishi kambag‘allik darajasining pasayishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatganligini ifodalaydi. Ayniqsa, bandlik ko‘rsatkichining 67,8 foizdan 74,3 foizgacha oshishi iqtisodiy faollikning kuchayganligini ko‘rsatadi. Real daromadlar indeksidagi ijobiy dinamika iste’mol imkoniyatlarining kengayishi hamda oilaviy byudjet barqarorligining mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Statistik tendensiyalar daromad generatsiyasining kengayishi kambag‘allik indikatorlarini qisqartirishning asosiy iqtisodiy determinantlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

2-jadval

Hududlar kesimida aholi daromadlari va kambag‘allik ko‘rsatkichlari

Hududlar	O‘rtacha daromad (ming so‘m)	Ishsizlik darajasi (%)	Kambag‘allik darajasi (%)	Tadbirkorlik subyektlari soni (mingta)
Toshkent shahri	6250	5.8	7.2	98.4
Samarqand viloyati	4180	8.9	13.8	54.7
Surxondaryo viloyati	3720	10.6	16.9	39.5
Farg‘ona viloyati	4010	9.4	14.7	61.2

Qoraqalpog‘iston R.	3460	11.2	18.3	28.6

Hududiy iqtisodiy tafovutlar kambag‘allik darajasining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi kuzatiladi. Yuqori daromad va rivojlangan tadbirkorlik muhiti mavjud hududlarda kambag‘allik ko‘rsatkichlari nisbatan past darajada shakllangan. Qoraqalpog‘iston Respublikasi hamda Surxondaryo viloyatida ishsizlikning yuqoriligi va iqtisodiy infratuzilmaning cheklanganligi daromadlar stratifikatsiyasini kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadbirkorlik faoliyatining kengayishi esa hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim instrument sifatida tavsiflanadi.

3-jadval

Daromad manbalari tarkibi va ularning aholi farovonligiga ta’siri

Daromad manbalari	Ulushi (%)	O‘rtacha oylik tushum (ming so‘m)	Farovonlikka ta’sir indeksi
Ish haqi	46.2	2980	0.84
Tadbirkorlik faoliyati	24.7	4210	0.91
Mehnat migratsiyasi	15.6	3670	0.73
Ijtimoiy transferlar	8.3	1450	0.58
Qishloq xo‘jaligi daromadlari	5.2	1960	0.64

Daromad manbalari tarkibida ish haqi asosiy ulushni egallayotgan bo‘lsa-da, tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan daromadlar yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega ekanligi kuzatiladi. Farovonlikka ta’sir indeksining 0,91 darajada shakllanishi tadbirkorlikning aholi iqtisodiy barqarorligini ta’minlashdagi strategik rolini ifodalaydi. Mehnat migratsiyasidan olinadigan daromadlar ayrim oilalar uchun qo‘shimcha moliyaviy resurs vazifasini bajarayotgan bo‘lsa, ijtimoiy transferlar ko‘proq ijtimoiy himoya funksiyasini bajarishi bilan tavsiflanadi. Statistik nisbatlar daromadlarni diversifikatsiyalash kambag‘allik xavfini kamaytiruvchi muhim iqtisodiy mexanizm ekanligini ko‘rsatadi.

Natijalar tahlili asosida kambag‘allikni qisqartirishning samarali modeli sifatida iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, hududiy investitsion jozibadorlikni kuchaytirish, moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish hamda bandlikning innovatsion shakllarini kengaytirishga qaratilgan institutsional mexanizmlarni takomillashtirish zarurligi belgilandi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari aholi daromadlarini oshirish kambag‘allikni qisqartirishning eng muhim iqtisodiy instrumentlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. Olib borilgan iqtisodiy-statistik tahlillar daromadlar hajmi bilan aholi farovonligi o‘rtasida kuchli korelyatsion bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, bandlikning kengayishi va tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi kambag‘allik indikatorlarining pasayishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Ushbu holat iqtisodiy o‘sishning inklyuziv modelini shakllantirish ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda strategik ahamiyat kasb etishini namoyon qiladi.

Hududiy tahlillar natijasida iqtisodiy differensiallashuv darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda kambag‘allik ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori shakllanganligi aniqlandi. Infratuzilmaviy imkoniyatlarning cheklanganligi, ishlab chiqarish salohiyatining sust rivojlanganligi hamda mehnat bozoridagi strukturaviy nomutanosibliklar ayrim hududlarda daromad generatsiyasini sekinlashtiruvchi determinant sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu jihatdan hududiy iqtisodiy siyosatni optimallashtirish, investitsion jozibadorlikni kuchaytirish va ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Tahlillar davomida daromad manbalarini diversifikatsiyalash iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlovchi muhim omil ekanligi kuzatildi. Ayniqsa, kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik va o‘zini o‘zi band qilish shakllari iqtisodiy faol qatlamning kengayishiga xizmat qilmoqda. Tadbirkorlik daromadlarining yuqori farovonlik indeksiga ega ekanligi iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish va bozor mexanizmlarining faollashuvi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, iqtisodiy resurslardan foydalanish imkoniyatlari barcha hududlarda bir xil emasligi ayrim ijtimoiy qatlamlarning iqtisodiy mobilitetini cheklab qo‘ymoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari aholi daromadlarini oshirish kambag‘allikni qisqartirishning ustuvor iqtisodiy mexanizmlaridan biri ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Olib borilgan nazariy va empirik tahlillar daromadlar hajmi, bandlik darajasi hamda

iqtisodiy faollik ko‘rsatkichlari o‘rtasida barqaror funksional bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Real daromadlarning o‘sishi iste’mol imkoniyatlarini kengaytirib, ijtimoiy farovonlik indikatorlarining yaxshilanishiga xizmat qilishi aniqlandi.

Tadqiqot davomida hududiy iqtisodiy differensiallashuv kambag‘allik darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi asoslab berildi. Ishlab chiqarish infratuzilmasi yetarli rivojlanmagan, investitsion faollik past va norasmiy bandlik ulushi yuqori hududlarda kambag‘allik ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori shakllanishi kuzatildi. Ushbu holat hududiy iqtisodiy siyosatni optimallashtirish, ishlab chiqarish klasterlarini kengaytirish va zamonaviy infratuzilmaviy loyihalarni jadallashtirish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Umumiy natijalar asosida kambag‘allikni qisqartirishning samarali modeli sifatida inklyuziv iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, hududiy iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish, innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash hamda inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish ustuvor strategik yo‘nalishlar sifatida belgilandi. Ushbu mexanizmlarning tizimli ravishda amalga oshirilishi aholi turmush darajasining barqaror o‘sishi va ijtimoiy-iqtisodiy muvozanatning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sen A. Development as Freedom. – New York: Oxford University Press, 1999. – 366 p.
2. Stiglitz J. The Price of Inequality: How Today’s Divided Society Endangers Our Future. – New York: W.W. Norton & Company, 2012. – 571 p.
3. Sachs J. The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time. – New York: Penguin Press, 2005. – 448 p.
4. Todaro M., Smith S. Economic Development. – Boston: Pearson Education, 2021. – 896 p.
5. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 512 b.
6. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G‘. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. – Toshkent: Voris-Nashriyot, 2020. – 584 b.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Aholi daromadlari va kambag‘allik ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik to‘plam. – Toshkent, 2024. – 148 b.